

Михајло Пантић (Београд, Србија)

Милан Ђурчинов, један књижевни пут

Апстракт: У есеју “Милан Ђурчинов, један књижевни пут” описије се и тумачи стваралачки опус тог македноског критичара, књижевног историчара и компаратисте. Почиње се од начелних методолошких проблема писања књижевне историје у јужнословенском културном контексту, а потом се расправља о свим аспектима Ђурчиновљевог стваралачког рада. Закључује се да је тај рад одређен вишедеценијским креативним интересовањима за питања ангажмана, етичког момента у естетској форми, начина деловања речима у задатом идејном окружењу и, у најизразитијем виду, схватања модернизма као активног одговора актуелној стварности. Милана Ђурчинова превасходно је занимало аналитички разумевање књижевности у времену, књижевности у језичком и културном простору, и књижевности као потврде индивидуалне, националне и наднационалне посебности у турбулентном и необухватно разноликом али ипак Једном Свету.

Кључне речи: Милан Ђурчинов, књижевна критика, књижевна историја, македонска књижевност, модернизам, ангажман

Mihajlo Pantić (Belgrade, Serbia)

Milan Ćurčinov, One Literary Path

Abstract: This article is a tribute to the late Milan Ćurčinov, a literary critic, historian of literature, and comparative scholar. Apart from the main aspects of his literary activities, the focus of attention is on Ćurčinov's special sphere of interest, methods of writing a history of literature in the South Slavonic cultural context. It is pointed out that over the period of several decades Ćurčinov repeatedly studied ideological commitment in literature, proportion of ethic content and aesthetic form in a literary text, ways of ideological impact of the literary word in a specific literary space, and, most importantly, understanding of modernism as a manifestation of acute perception of reality. Ćurčinov sought answers to the problem of how literature relates to a certain time, how it operates in a linguistic and cultural space, how it exhibits idiosyncrasies of the writer, how it defends national identity and cross-cultural vision of things, how it can serve one and many.

Key words: Milan Ćurčinov, literary criticism, literary history, Macedonian literature, modernism, engagement

Науку о књижевности уздуж 20. века обележио је не само евидентан, једва замислив, аналитички необухватан раст, комплементаран планетарној експанзији књижевно-уметничке праксе, него, напореда с тим, и коренски методолошки преображај. За разлику од хуманистичких дисциплина из 19. столећа у којима је преовладала позитивистичка, историографско-филолошка перспектива, у доба модернизма, иначе кључног, генеративног појма 20. века, клатно је отишло на супротну, теоријско-спекулативну страну. Нова времена донела су борбу новопромовисаних типова дискурса са “интерпретативну превласт”, односно, протекла су у знаку рађања и афирмације мноштва међусобно различитих, понекад допуњујућих, понекад отворено антагонизованих аналитичких концепција у којима је сама књижевност, треба и то рећи, често била само секундарни повод за демонстрацију најразличитијих могућих теза и хипотеза из домена општих знања о човеку и друштву. Сагласно томе, расправе о природи књижевне историје померене су из сфере непосредне реализације (19. век осмислио је и практично реализовао тај вид описа, систематизације и тумачења књижевности) у сферу теорије, са категоријски постављеним, али у основи апоретичним питањем да ли су историје књижевности уопште могуће, а ако јесу, какве оне треба да буду? Или друкчије, а сасвим једноставно речено: у 20. веку више се дискутовало о самој природи књижевне историје и свим могућим теоријско-методолошким аспектима и проблемима дате области него што су саме историје од те врсте бивале писане.

Простор јужнословенске интерлитерарне заједнице даје низ примера и аргумената за претходно изнето запажање, чинећи да оно не буде неопрезна генерализација, него изведеница из природе осмотрених књижевних поља. У неколиким књижевностима тога круга приметно је да постоје тек по једна, још ређе по две, а негде, изузетно, по три интегралне историје националних књижевности. У српској култури незаобилазна је *Историја српске књижевности* Јована Деретића, у хрватској је то *Повијест хрватске књижевности* Иве Франгеша, у бугарској *Историја нове бугарске књижевности* Светлозара Игова, а у македонској *Нова македонска књижевност* Милана Ђурчинова. Разлози зашто је књига такве провенијенције сразмерно мало има више и њима би се требало посебно бавити; овде само треба рећи да сама књижевност, својим временским опсегом, својом разноликошћу, па и својим квантумом, у многоме превазилази моћи једног, ма колико упућеног и амбициозног појединца, спремног да се упусти у вредносни, систематизован, методолошки консеквентан дијалог са тим готово безобалним језичким морем, нарочито онда када пожели да његов поглед буде што обухватнији. Овде се пре свега мисли на интегралне историје националне књижевности, будући да парцијалних историја, оних које се односе на поједина столећа, историјска раздобља, подручја, стилске формације или, пак, поетичке видове књижевности, има у неупоредиво већем броју. (У српској књижевности постоје, на пример, засебне историје књижевности барока, романтизма, реализма, модерне, авангарде, модернизма... што указује на моменат академске специјализације за поједине периоде, поетике, писце, књижевне родове и врсте и тако даље.) Међутим, из до сада реченог излази да је писање интегралних историја националних књижевности више оспорено теоријским апоријама него што је подржано самом академском праксом, те се, следствено томе, може извести закључак да се на такав подухват одлучују само ретки, рекло би се, врло одважни, несумњиво компетентни појединци, којима унапред урачунате потешкоће и претешка питања нису несавладиво искушење већ додатни мотив и подстицај за рад.

Речју, знамо да се расправе о интегралним књижевним историјама могу (па и морају) водити убескрај, али њих неко, пре и после свега, ипак мора да напише.

И тако је Милан Ђурчинов написао *Нову македонску књижевност*, обухватајући у њој период од 1945. године, када је нормиран македонски књижевни језик, па тиме успостављен и основ за раст новог вида књижевно-уметничког стварања у јужнословенској интерлитерарној заједници, закључно са 1980. годином, за коју се, видљиво је то са новонастале временске дистанце, може рећи да је обележила тренутак пуног обликовања те националне књижевности. На први поглед, али само на први, могло би се учинити да је Ђурчинов имао много лакши задатак од других посленика истог типа из раније поменутих јужнословенских књижевности, јер није осећао претешки терет традиције, а и грађа коју је обрађивао била је обимом, не нужно и квалитетом, мања од осталих. Ипак, не треба сметнути с ума да је том књигом Милан Ђурчинов испунио прворазредни књижевноисторијски задатак, са далекосежно важећим резултатом: описао је и систематизовао језички, поетички, историјски, збирни ауторски процес успостављања система нове македонске књижевности.

Да је реч о помно промишљеном концепту види се из садржаја, тачније, из композиције Ђурчиновљеве књиге *Нова македонска књижевност*. Ауторов историографски резултат, неспорно, заснован је и остварен на колико амбициозном, толико и реалном покушају тражења и налажења што егзактнијих одговора на питања из подручја македонске књижевне уметности која се, као и друге националне књижевности, мења и условно речено “развија” спонтано и непредвидљиво, али дубински ипак подлеже одређеним процедурама и “законитостима” надперсоналног типа, при чему је циљ истраживача да те процедуре и те “законитости” запази, контекстуализује и дефинише на прихватљив, одбрањив начин онолико колико је то оптимално могуће. (Посматрана тако, књижевна историја престаје да буде само хронологија и упућује на моменте који су константни, неподложни раду времена, и у том смислу идентификаторни. Ево примера, речима самог Ђурчинова: “Речиси во сите родови и жанрови, фолклорот се јавува како плодотворен извор на митски и архетипски модели кои доаѓаат до целосен израз низ модерниот и преобразен јазик и модерното чувствување на светот, станувајќи на тој начин едно од најкарактеристичните и најдрагоцени обележја на целата современа македонска книжевност и на уметноста воопшто”.) У релативно кратком периоду од три и по деценије македонска књижевност у целости је, како прегледно покажује Милан Ђурчинов, засновала свој поетичко-естетички систем. Њега чине дела из сва три књижевна рода (поезија, проза, драма), праћена и одговарајућом књижевнокритичком активношћу без које њен језичко-имагинативни-поетички (ид)ентитет, не би био ни целовит, па, строго узев, ни могућ, будући да се конституисање модерне књижевности на било ком језику не може замислити без паралелно делујуће, ауторегулативне критичке рефлексije, артикулације и одговарајуће аксиологије. Ђурчинов стога посебно поглавље посвећује и формативним годинама македонске критике, нотирајући и коментаришући приносе њених најзначајнијих књижевних критичара и тумача књижевности.

Раст македонске књижевности настављен је, наравно, и после 1980. године, можда не на тако динамичан и експанзиван начин као у првим деценијама конституисања књижевног система, али је свакако донео значајна и вредна дела нових генерација македонских писаца. (Због брзине смењивања стилова или, тачније, индивидуалних и корпоративних поетика у релативно кратком времену, македонска књижевна историографија установила је као претежан “генерацијски прин-

цип”, како у тумачењу поезије тако и у опису прозних дела.) Општи историјски и друштвени контекст промењен је и у македонској књижевности после распада друге Југославије почетком последње деценије прошлог века, и премда је македонско друштво за разлику од других новонасталих држава на срећу остало поштеђено већих ратних турбуленција и траума, смањен је интензитет размене у јужнословенском културном кругу, па је самим тим сужено и поље књижевне и културне радијације, што је имало делимичних последица и на саму природу уметничког стварања (у српској књижевности је, на пример, постмодернизам у пуном замаху почетком 90-их година минулог столећа замењен провалом актуелне друштвене тематике, новим открићем стварности, питањима политичког ангажмана, “проговорним стилем”, непосредним сведочењима, писањем као детрауматизацијом и тако даље). У нашим данима те везе се изнова успостављају и интензивирају, у другом контексту и кључу: расте број узајамних превода, долазе нови читаоци и тумачи, успоставља се академска сарадња, излазе тематски бројеви часописа... Очигледно, потребан је, после свега, нови књижевноисторијски преглед македонске књижевности после 1980. године, следом Ђурчиновљевог концепта, или, пак, на неки нов, новим приликама и увидима саображен начин, што је овде од секундарног значаја. Тај задатак требало би да обаве нове генерације македонских или славистичких књижевних историчара, кадрних да се у духу позитивне, конструктивне традиције те књижевнонаучне дисциплине одупру спекулативним препрекама и напишу други том у међувремену настале нове-нове македонске књижевности. Ђурчиновљев рад остаје у том смислу и пионирски и обавезујући.

Научни и критички рад Милана Ђурчинова не исцрпљује се само у области књижевне историје. Напротив. Поводом српског издања *Нове македонске књижевности* Петар Џацић је својевремено написао и ово: “Сматрам да коректну историју књижевности може да напише и зналац (да кажем: професор књижевности) који није по вокацији критичар. Али, заиста значајну историју књижевности може да напише само зналац који је по вокацији и критичар. Вредносни суд који по природи припада и историчаревом послу – а који не мора бити изречен експлицитно, нити епитетима, већ може бити испољен присуством или изостављањем одређених аутора и њихових дела или, пак, посвећеним обимом итд. – чини неопходним учествовање критичара у изради историје књижевности. Сматрам да став како нема значајне историје књижевности уколико историчар није и расан критичар, има аксиоматски карактер”. Годинама касније Елизабета Шелева је додала: “Во оваа амбициозна и (од методолошки аспект) иновативна студија, самата *књижевна историја* е на програмски начин обмислена и оформена како иманентна *критика*, во склад со современите, вредносно ориентираните, текови и придобивките на книжевната наука! Таквиот, вредносно заснован пристап, од една страна, го развластува естетски неприфатливиот релативизам на неутралната (невредносна) критика и историја на книжевноста. Книжевната историја-како-критика, од друга страна, е спротивставена на традиционалната, позитивистички предначинена рамнодушност кон вредностите”. Нужност укључивања тог критичког, аксиоматског принципа у саму основу (концепцију па и реализацију) неке, у овом случају националне, македонске књижевне историје, али и тумачењу новостворених дела, свакако је потврђен на примеру књижевног пута Милана Ђурчинова и разноврсних активности које чине тај пут. Ђурчиновљева *Изабрана дела* у десет томова, објављена 2008. године, убедљиво сведоче да је тај историчар, уједно и критичар и компаратист, по свему репрезентативан представник македонске ака-

демске, славистичке, херменеутичке, историографске и друштвене мисли друге половине прошлог и првих година новог века.

Милан Ђурчинов је, слично другим посленицима његове доби из јужнословенске интерлитерарне заједнице, обликовао своју мисао и развијао своју стваралачку праксу у раздобљу наглашеног друштвеног значаја књижевне уметности и потенцирању њене често доминантне, понекад критичке, понекад идеолошки афирмативне, а свакако незаобилазне улоге у формирању представа које је та заједница имала о себи (и другима). Не случајно, него готово закономерно, већ према диктату и духу епохе, њега су, попут других посленика сличног или истоврсног типа, занимала питања ангажмана, етичког момента у естетској форми, начина деловања речима у задатом идејном окружењу, потом схватања модернизма као активног одговора актуелној стварности и тако редом, што је донекле противречило успостављеном научном стандарду такозваног “унутрашњег приступа” делу, обликованом и у западном и у источном културном кругу, дакако, са различитим узроцима и последицама: на Западу је такав приступ био знак академске ексклузивности, производње, неговања и чувања одговарајућег знања о књижевним феноменима, док је на Истоку он пре свега функционисао у контексту одбране слободе стваралаштва изложеног јаком идеолошком притиску, са захтевом да то стваралаштво *in ultima linea* треба да служи промоцији владајућих система “вредности” (ако су то вредности), или, други речима, да му буде подршка, а за узврат ће писци и сама књижевност добити друштвено повлашћен статус, како се доиста и збило (данас је готово незамислива фигура писца за кога се може рећи да је “глас епохе” или “савест друштва”). Милана Ђурчинова је у свему томе непосустало заокупљало основно питање шта књижевност значи и у свом универзалном виду и у неком конкретном времену. Његовом времену. Поглед на Ђурчиновљева *Изабрана дела* открива, сходно реченом, велику ширину и не мању дубину, сву разноликост и сложеност ауторових интересовања. Та дела, збирно узев, представљају несвакидашњи резултат вишедеценијског рада на пољу тумачења и систематизовања македонске и других славистичких и европских књижевности.

Милан Ђурчинов је, најпре, русиста. Три тома његових *Изабраних дела* чине монографије посвећене Ф.М. Достојевском, А.П. Чехову и Б.П. Пастернаку, прве, колико нам је познато, на македонском језику, а свакако упоредиве са радовима те врсте насталим у истом раздобљу у јужнословенском простору. Као београдски ђак Ђурчинов је, без сумње, део својих интересовања зачео у кругу српске русистичке школе, да би их потом пренео у свој матични језички и културни контекст, притом чувајући и негујући македонско-српске компаративне релације, махом описујући пријем дела српских класичних писаца у македонској књижевности и култури, почев од Вука Караџића, П.П. Његоша, Бранислава Нушића, Иве Андрића и Меше Селимовића, до Оскара Давича и Васка Попе, посебно се интересујући и за критички рад Марка Ристића, Зорана Мишића и Радомира Константиновића. Мирослав Крлежа је, такође, остао трајна преокупација Милана Ђурчинова. Са друге стране, посебан стваралачки корпус чине његове начелне, теоријске расправе о компаратистици и о диференцијалним карактеристикама македонског књижевног и културног простора, односно категорији националног “културног идентитета”. Сви поменути радови прибрани су у књизи *Проникнувања – Компаративни студии*.

Критичаревој свакодневици или, према синтагми Исидоре Секулић, “задацима дана” којима се реагује на актуелна питања или нова дела, Ђурчинов је посветио књигу *Време и израз – Присутности* (књижевне критике 1953–1963), пред-

стављајући се као врло активан, тада млад дневни критичар отворен за најразличитије поетичке концепције, сагласно промовисаном, прононсираном начелном ауторском ставу о “естетском плурализму” заговораном током целог књижевног пута, а који је у ондашњем друштвеном и идеолошком контексту могао бити протумачен и као благи, али ипак субверзивни вид интелектуалне трансгресије или, речено пригодним квазиметафоричним речником, “скретања за задатог правца”. Ту делатност, с временом све развијенију и обликом и смислом, у којој ће форму дневне критике постепено сменити проблемски есеј, Милан Ђурчинов је наставио у књигама *Определувања – Живо и мртво* (књижевне критике и огледи 1964–1974) и *Пред прагот на иднината* (1974–1990), обухватајући широк простор имагинарне македонске књижевне “реалности”, увек га доводећи у везу са реалним друштвеним и историјским временом. *Књижевност у времену, књижевност у језичком и културном простору, књижевност као потврда посебности у турбулентном и необухватно разноликом али ипак Једном Свету*, то су стајне тачке, а може се рећи и граничници или исходшта Ђурчиновљеве критичке делатности. Једно од средишта те и такве делатности је свакако поезија, врло специфична, експресивна, митски кодирана, ауторски препознатљива, колективно и традицијски дубоко укореена македонска поезија старијих времена, али и прошлог века, од Коче Рацина, преко Блаже Конеског до савременика Милана Ђурчинова (А. Шопов, М. Матевски, В. Урошевић и други) којима је посвећена књига *Облик и смисла*. У њој се расправља и о питањима прозног стваралаштва, компаратистике, македонског и других културних простора и тако редом, увек радознано, аналитички инвентивно и разноврсно.

Посебан, читалачки свакако најузбуљивији том *Избраних дела* Милана Ђурчинова чини његова аутобиографија (могло би се чак рећи и нефикционални *bildungs*-роман) *Освојување на реалноста* у којој се описује пут кроз лични и колективни “архипелаг сећања”, почев од детињства и одрастања до врло активног учешћа у македонском и југословенском књижевном и културном животу, не без присенка пратеће, изгледа неизбежне меланхолије, али са осећањем да је, речима Милоша Црњанског, “испуњена сопствена судбина”. Матеја Матевски је поводом *Освојувања на реалноста* написао: “Оваа книга е книжевно сведоштво за патот на еден наш интелектуалец и писател кој ни говори: ‘низ каков се сложен галиматијас, низ какви лингвистички лавиринти требаше да минува мојот духовен и интелектуален развиток’ (четири града, десет училишта, три јазици) за да се стаса до едно импресивно животно дело длабоко вградено во темелите на нашето севкупно културно живеење. Тоа е тој, но тоа сме и ние што се препознаваме, секој одделно, во оваа негова исповед”. И, заиста, *Освојување на реалноста* је несвакидашња, књижевно надахнута рекапитулација једног плодног, креативношћу обележеног живота, освешћени коментар на сва збивања и искушења са којима се суочавао Милан Ђурчинов, културни посленик и зналац који је цео свој дуги век дао мисли о језичкој уметности, ваљда најширем и најобухватнијем, ако не и најдубљем виду испољавања људске имагинације. Том виду појединачног и општечовечанског бивствовања у којем се једине мисли и осећања према одавно уведеном добром обичају дато је име – књижевност. Једноставно име за можда најсложенију појаву овог света. Својим делом Милан Ђурчинов показао нам је колико је сложена та и таква једноставност. Од ње се састоји и од ње је саграђен његов непоновљив стваралачки пређен пут, један и јединствен, заслужен, искупљен и препознатљив по делима који су на њему настали. Но, нашиот разговор не завршува овде, зошто, кога станува збор за книжевноста, ние сме секогаш на почетокот.

Михајло Пантић,
књижевник, редовни професор
филолошког факултет
Универзитета у Београду

Mihajlo Pantić,
Writer, Full Professor
Faculty of Philology
University of Belgrade

Сведения об авторе:

mihpan@eunet.rs